

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

ƏYANİ TƏHSİL

«CİNAYƏT PROSESİ» KAFEDRASI

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 7/2 «Cinayət prosesində sübutlar və sübutetmə».

Tərtib etdi:

«Cinayət prosesi» kafedrasının rəisi,
polis polkovniki

Səyyad Ağayev

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunub və təsdiq edilib.

PROTOKOL № ____ «____» _____ 2021-ci il

BAKİ – 2021

Mövzu № 7/2 Cinayət prosesində sübutlar və sübutetmə.

PLAN:

GİRİŞ

1. Şahidin və zərərçəkmiş şəxsin ifadəsi.
2. Təqsirləndirilən və şübhə edilən şəxsin ifadəsi.
3. Ekspertin rəyi və maddi sübutlar.
4. İstintaq, məhkəmə hərəkəti protokolları və s. sənədlər.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı şəh. 12 noyabr 1995-ci il, mad. 24,26,32,33,61,63,66,68.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Bakı, 2021. mad. 126-137, əlavə 226-235.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Bakı, 2021, mad. 293,294,296,297,298,303.
4. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunu, Bakı, 28 oktyabr 1999-cu il, mad. 15,19,23.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanı.
6. C.H.Mövsümov «Cinayət prosesi». Dərslik, Bakı, 1989. səh: 103-117.
7. Q.Məmmədov «Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual hüququnda sübutlar», Dərs vəsaiti, Bakı, 1981, səh: 72-84, 108-120, 143-157.
8. 12. internet adres: www.best-sledovatel.ru, www.supremecourt.az, www.mia.gov.az.
9. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentaryiası. Digesta nəşriyyatı. Bakı-2007-ci il.
10. В.П.Божьев «Уголовный процесс». Учебник. Москва. Спарк 2033, 3-е издание.
11. М.Сəfərquliyev «Cinayət prosesi» Dərslik, Bakı, 2001, səh: 158-185.
12. М.Сəfərquliyev «Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi». Dərslik, Bakı, 2005. səh: 270-302.
13. Sahil Qasimov. «Cinayət prosesində maddi sübutlar». Qanunçuluq jurnalı. № 7 iyul 2006, səh. 35.

14. Cinayət prosesi fənn proqramı Bakı 2018
15. Firuzə Abbasova "Cinayət prosesi" Dərslik. Ümumi hissə. Bakı 2021 "Zərdabi LTD" MMC, 2012, 416 s.
16. Cinayət prosesi. Məsələlər Topplusu N.Əliyev, S.Ağayev, A. Mikayılov, İ.Eyyubov, V. Qasımov, Bakı: Mütərcim, 2014-216 səh.
17. Şöhlət Kərimov "Cinayət prosesində sübutetmə (dərs vəsait) Bakı, "Elm və təhsil", nəşriyyatı, -208 səh.

G İ R İ Ş

Mühazirədə sübut mənbələrinin siyahısı sadalanır, əhəmiyyətindən danışılır və ictimai-təhlükəli əməlin edilib-edilməməsini aşkara çıxarmaqda, məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin təqsirliliyini və ya təqsirsizliyini müəyyən etməkdə sübutların rolu qiymətləndirilir. Bununla əlaqədar, mövzuda sübut mənbələrinin növləri, sənədləşdirilmə üsulları və s. məsələlər şərh edilir. Həmçinin, təhqiqat aparən şəxs, müstəntiq və prokurorun bu sahədə görməli olduğu işlərdən bəhs edilir.

Əvvəlki mövzunun davamı olan bu mühazirə müəyyən nəzəri və təcrübi biliklərin əldə olunmasına köməklik göstərəcəkdir. Eyni zamanda Polis Akademiyasının müdavimlərinə nəzəri köməklik göstərmək, onları sübutların toplanması, araşdırılması və obyektiv qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan əsas nəzəri biliklərlə silahlandırmaqdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanından irəli gələn vəzifələr hər bir polis əməkdaşı tərəfindən rəhbər tutulmalıdır. Məlum Fərmandan yaranan vəzifələr ibtidai istintaq orqanları tərəfindən də həyata keçirilməlidir.

Sual 1. Şahidin və zərər çəkmiş şəxsin ifadəsi.

Cinayət işinin düzgün həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən hər hansı halı müşahidə edən, yaxud həmin hallar haqqında məlumatı olan və bu barədə qanunla müəyyən edilmiş qaydada təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarına məlumat verən şəxsə şahid, onun verdiyi məlumata isə şahid ifadəsi deyilir. İş üzrə hər hansı əhəmiyyət kəsb edən hallardan xəbərdar olan şəxs ittiham tərəfindən ibtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı, müdafiə tərəfindən isə məhkəmə baxışı zamanı çağırılıb şahid qismində dindirilə bilər.

Şahid cinayət işi üçün əhəmiyyəti olan hər bir hal üzrə, o cümlədən, təqsirləndirilən şəxsin, zərərçəkmiş şəxsin şəxsiyyəti və həmin şəxslərlə onun qarşılıqlı əlaqəsi haqqında ifadə verə bilər. Şahidin ifadəsi başqa şəxslərin məlumatlarına əsaslanarsa, bu şəxslər də dindirilməlidirlər. Şahid ifadələrinin predmetinin tək-cinayət hadisəsi haqqında olan məlumatlar deyil, həm də cinayətdən əvvəl və ya onun törədilməsi zamanı baş verən hallar da təşkil edir. Bununla yanaşı, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 126-cı maddəsində müvafiq olaraq, yalnız o ifadələr sübut hesab olunur ki, onun səbəblərini, xarakterini, mexanizmini və ya inkişafını bilavasitə qavrayan şəxsin məlumatlarına və ya nəticələrinə əsaslanmış olsun. Məhz, bu səbəbdən də qanun müəyyən edir ki, şahidin cinayət prosesini həyata keçirən orqana özgənin sözlərindən verdiyi məlumat sübut kimi istifadə edilə bilməz.

Yalnız vəfat etmiş şəxsin sözlərindən alınmış məlumatlar məhkəmənin qərarı ilə istisna olaraq, sübut kimi qəbul oluna bilər. Şahid

ifadələrində bir çox hallarda şahidin müşahidə etdiyi fakt və ya hadisə haqqında onun subyektiv fikri, yaxud nəticələri əks olunur. Şahidin müşahidə etdiyi hadisə haqqında gəldiyi nəticə sübut əhəmiyyətinə malik olmasa da, işin hallarının aydınlaşdırılmasında, habelə, ayrı-ayrı fərziyyələrin irəli sürülməsində və bunların yoxlanılmasında müstəntiq və ya məhkəmə tərəfindən nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, şahidin hadisə haqqında verdiyi ifadə işdə olan başqa sübutlarla bilavasitə müqayisə edildikdən sonra sübut kimi qəbul edilə bilər.

Qanunvericilik şahid ifadələrinin doğruluğunu və düzgün qiymətləndirilməsi imkanını təmin etmək məqsədilə fiziki və psixi qüsurları üzündən cinayət işi üçün əhəmiyyəti olan halları düzgün qavraya bilməyən şəxslərin şahid qismində dindirilməsini qadağan edir (CPM m. 95.2.).

Başqa sübutlarda olduğu kimi, təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq, yaxud məhkəmə şahid ifadələrinin də qanuni və hüquq düşüncəsini rəhbər tutaraq, işin bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə baxılmasına əsaslanan öz daxili inamı ilə qiymətləndirir. Lakin, şahid ifadələrinin sübut kimi qiymətləndirilməsi bir sıra çətinliklərlə əlaqədardır. Bəzən, şahidlik vəzifəsini vicdanla yerinə yetirən və istintaqa həqiqətən kömək etmək arzusunda olan şəxslər də bir sıra obyektiv səbəblərdən müşahidə etdikləri hadisə haqqında istintaq düzgün olmayan məlumat verirlər. Belə şahid ifadələrini qiymətləndirərkən, şahidin düzgün olmayan ifadə verməsinin səbəbini və ifadənin formalaşması prosesini təhlil etmək zəruridir. Bu zaman ifadənin tamlığına, doğruluğuna və obyektiv gerçəkliyinə təsir edə bilən subyektiv və obyektiv amillər: a) şahidin müəyyən faktı qavraması; b) dindirmə zamanı şahidin həmin faktı canlandırması, yaxud yada salması nəzərə alınmalıdır. Bütün bunlardan əlavə, ifadəsi qiymətləndirilərkən, şahidin şəxsiyyəti və onun təqsirləndirilən şəxslə, zərərçəkmiş şəxslə və işdə iştirak edən digər şəxslərlə əlaqəsini də aydınlaşdırmağın mühüm əhəmiyyəti vardır. Şahid

təqsirləndirilən şəxs və yaxud da zərərçəkmiş şəxslə qərəzli münasibətdə olduqda, bu xüsusilə vacibdir. Şahid ifadələrinin qiymətləndirilməsi zamanı ifadənin formalaşmasının obyektiv və subyektiv şəraiti ilə yanaşı, dindirilən şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri, habelə, işə və işdə iştirak edən proses iştirakçılarının münasibəti də nəzərə alınmalıdır.

Şahidə həmçinin özünün və ya yaxın qohumlarının əleyhinə ifadə verməyə borclu olmadığı barədə məlumat verilir. Şahidin dindirilməsində onun vəkili və ya digər nümayəndəsi iştirak etmək hüququna malikdir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 228-ci maddəsi yetkinlik yaşına çatmayan şahidin iş üçün əhəmiyyətli məlumatları şifahi və ya digər formada təqdim edə bilməsi imkanını nəzərə almaqla, onların yaşından asılı olmayaraq dindirilməsini mümkün hesab edir.

Qanun lal, kar, kor və ya digər ağır xəstəlikdən əzab çəkən şahidin dindirilməsini də nəzərdə tutur. (CPM, m.229).

Şahidin dindirilməsi Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 230-cu maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq protokolla rəsmiləşdirilir.

İstintaq prosesində başqa sübut mənbələri də hərtərəfli yoxlanılmalıdır. Belə yoxlama əsasən iki istiqamətdə: a) sübut mənbəyi kimi şahid ifadəsinin keyfiyyətliliyinin müəyyən edilməsi; b) şahidin bildirdiyi faktların obyektiv gerçəkliyinin müəyyən edilməsi aparılmalıdır. Şahid ifadələri ziddiyyətli olduqda, yəni, şahidin ibtidai istintaqda verdiyi ifadə ilə məhkəmə baxışında verdiyi ifadə arasında uyğunsuzluqlar olduqda, müstəntiq və məhkəmə bunların səbəbini araşdırmağa borcludur. Bu zaman şahid ifadəsinin dəyişməsinin motivi ona təqsirləndirilən şəxs, zərər çəkmiş şəxs, yaxud digər şəxslər tərəfindən təzyiq göstərilə bilməsi aydınlaşdırılmalıdır. Şahid ifadələrinin doğruluğu bir qayda olaraq, işə aid olan digər faktlarla müqayisə etmək yolu ilə yaxud buna əsas olduqda, istintaq eksperimenti aparmaq yolu ilə yoxlanılır. Konkret faktlara əsaslanmayan ziddiyyətli şahid ifadələri

istintaq orqanlarının qərarına və məhkəmə hökmünün əsasına daxil edilə bilməz.

Cinayətin mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurduğu şəxsin cinayətin halları haqqında təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarına verdiyi şifahi məlumatla zərər çəkmiş şəxsin ifadəsi deyilir. Şahid ifadələrinin predmeti kimi, zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinin predmetini də iş üçün əhəmiyyət kəsb edən hallar, habelə, onun təqsirləndirilən şəxslə qarşılıqlı münasibəti təşkil edir. Bundan başqa, zərər çəkmiş şəxs nəinki cinayət işinin halları haqqında ifadə vermək, həm də işdə olan sübutlar barəsində öz mülahizələrini bildirmək, dəlillər gətirmək hüququna malikdir. Bunlarla yanaşı, zərər çəkmiş şəxs prosessual fəaliyyətin subyekti olmaqla bərabər, işin mahiyyətə həllində marağı olan şəxsdir. Göstərilən səbəblərdən istintaq orqanı və məhkəmə zərər çəkmiş şəxs tərəfindən verilən məlumatları bütün dəqiqliyi ilə aydanlışıdırmalı və belə məlumatların həqiqətə nə dərəcədə uyğun olmasını müəyyən etmək məqsədilə, onları işdə olan başqa sübutlarla müqayisə edib yoxlamalıdır. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, zərər çəkmiş şəxs öz ifadəsində nəinki konkret faktları və halları barəsində məlumat verir, həm də istintaqı aparan cinayət işi üzrə öz fikrini və gəldiyi nəticələrin nə dərəcədə əsaslı olub-olmaması istintaq orqanı və məhkəmə tərəfindən bütün hallarda mükəmməl yoxlanılmalıdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinə şübhə ilə yanaşmaq, belə ifadələrə inamsız münasibət bəsləmək və ya həmin ifadəyə nisbətən digər sübutlara üstünlük vermək düzgün deyildir. Zərər çəkmiş şəxsin ifadələrinə əhəmiyyət verməmək, yaxud laqeyd yanaşmaq və ya belə ifadələri mükəmməl yoxlamadan üstünlük vermək qətiyyən yolverilməzdir. Başqa sübutlarda olduğu kimi, zərər çəkmiş şəxsin də ifadələri iş üzrə müəyyən edilmiş bütün halların məcmusu ilə qiymətləndirilməlidir.

Cinayət-Prosessual Qanunun 106-cı maddəsində zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisini müəyyən edir. Həmin maddəyə əsasən, hadisə nəticəsində ölmüş zərər çəkmiş şəxsin hüquq və vəzifələrini cinayət işi üzrə icraat zamanı həyata keçirmək istəyini bildirən yaxın qohumlarından biri zərər çəkmiş şəxsin hüquqi varisi hesab olunur.

Zərər çəkmiş şəxsin dindirilmə qaydası eyni ilə şahidin dindirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş qaydalara müvafiq olaraq aparılır (CPM. m. 231).

Zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsinin nəticələrinə dair sonda protokol tərtib olunur.

Beləliklə, biz birinci sualda şahidin və zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinin sübut mənbəyi kimi açıqladıq. Qeyd etmək lazımdır ki, şahidin və zərər çəkmiş dindirilmələrinin taktiki üsullarını Siz «Kriminalistika» fənnindən keçəcəksiniz.

Sual 2. Təqsirləndirilən və şübhə edilən şəxsin ifadəsi.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin predmeti şahidin və zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinin predmetindən daha genişdir. Təqsirləndirilən şəxs ona elan edilmiş ittihamın mahiyyətinə dair, habelə, iş üzrə ona məlum olan bütün hallar haqqında ifadə vermək hüququna malikdir. O, öz ifadəsində elan edilmiş ittihama münasibətini bildirir və bununla əlaqədar olaraq, işdə olan sübutları izah edir, yaxud da inkar edir, yəni sübutların tələb edilməsi haqqında vəsatət qaldırır. Təqsirləndirilən şəxs ifadəsində elan edilən ittihamı ya rədd edir, yaxud da onu etiraf edir, cinayəti etiraf etdiyi hallarda ittihamı bütünlüklə, yaxud onun müəyyən hissəsini etiraf etməsini bildirir, digər şəxslər tərəfindən verilən məlumatlara elan edilmiş ittihamla əlaqədar olan faktlara, hadisələrə öz münasibətini bildirir. Bununla belə, təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin predmetinin ittihamının formulası ilə məhdudlaşdırmaq, əgər təqsirləndirilən şəxsin fikrincə iş üçün əhəmiyyət kəsb edirsə, o, ittihamın formulasına aid olmayan hallar haqqında da ifadə verməyə haqlıdır. Təqsirləndirilən şəxs, o cümlədən, məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar haqqında, cinayətin edilməsinə kömək edən şərait haqqında ona məlum olan başqa cinayətlər haqqında da əlavə məlumatlar verə bilər. O, öz ifadəsində başqa təqsirləndirilən şəxsin zərər çəkmiş şəxsin, şahidlərin xarakteristikasına və onların bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətlərinə toxuna bilər. Belə ifadələr dindirilmə protokolunda mütləq öz əksini tapmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin predmetinə həm də onun şəxsiyyətinin və keçmiş fəaliyyətinin, habelə, mənəvi simasını xarakterizə edən məlumatlar da daxildir.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadələri ilə müəyyən edilən məlumatlar da başqa sübutlar kimi işin bütün vəziyyəti ilə bağlı olaraq yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinə digər sübut mənbələrinə nisbətən üstünlük vermək, yaxud etinasızlıqla yanaşmaq iş üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi vəzifəsinin həyata keçirilməsinə eyni dərəcədə zərər vurur. Lakin, belə ifadələri yoxlayarkən, təqsirləndirilən şəxsin işin gedişatı ilə bilavasitə maraqlı olması nəzərə alınmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin ifadələrini öz xarakterinə görə şərti olaraq aşağıdakı növlərə bölmək olar.

- a) təqsirini etiraf etmək;
- b) təqsirini inkar etmək;
- v) başqa şəxsin təqsirləndirilməsinə dair ifadə vermək.

Təbiidir ki, əgər doğruluğuna şübhə yoxdursa, hər üç növ ifadə sübut əhəmiyyətinə malikdir. Ümumiyyətlə, təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinin xarakterindən asılı olmayaraq, belə ifadələr bütün hallarda məkəmməl yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir.

Təqsirləndirilən şəxsin təqsirini etiraf etməsi heç də onun günahkar olması fikrinə gəlmək üçün əsas deyildir. Belə etiraf müxtəlif səbəblərdən ola bilər. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, bir çox hallarda təqsirləndirilən şəxs onunla əlbir olan digər şəxsləri cinayət məsuliyyətindən uzaqlaşdırmaq məqsədilə, yaxud da istintaq qeyri-obyektiv və qeyri-qanuni tədbirlər tətbiq etməklə aparıldıqda, marağı olan şəxslərdən mükafat almaq arzusu ilə və s. səbəblərdən cinayətin tək onun özü tərəfindən edildiyini etiraf edir. Bundan başqa, təqsirləndirilən şəxs daha ağır cinayəti etməkdə ifşa olunmasın deyə, həqiqətən etdiyi az ağır cinayəti boynuna ala bilər. Göstərilən səbəblərdən təqsirləndirilən şəxsin təqsirini etiraf etməsi yalnız iş üzrə toplanmış bütün sübutların məcmusu

ilə təsdiq edildikdə, ittihamın əsasında daxil edilə bilər. Təqsirləndirilən şəxsin etirafına şişirdilmiş münasibət, yaxud belə etirafa bir sübut kimi üstünlük vermək cinayət-prosessual hüququna yaddır. İş üzrə sübut təqsirləndirilən şəxsin sadəcə olaraq, təqsirini etiraf etməsi deyil, onun cinayəti törətməsini göstərən faktiki məlumatlardır.

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi dəfələrlə məhkəmələrdən tələb etmişdir ki, onlar təqsirləndirilən şəxsin təqsirini etiraf etməsinə tənqidi yanaşsınlar, bu etirafın nə dərəcədə doğru olmasını işdə olan bütün sübutlar ilə yoxlasınlar. Təqsirləndirilən şəxsin sübutetmə vəzifəsini daşması üçün təqsirinin inkar edilməsi bunu əsaslandırmaya da bilər. Lakin, belə hallara az təsadüf edilir. Bir qayda olaraq, təqsirini inkar edən təqsirləndirilən şəxslər öz ifadələrində ittihamın əsaslandığı faktiki məlumatların tutarlı, yaxud inandırıcı olmadığını dəlillər gətirməklə əsaslandırmağa çalışırlar, bəzən təqsirləndirilən şəxslər öz ifadələrində ittihamın əsaslandığı sübutların mövcud olduğunu inkar etməyərək, bunları başqa cür izah edirlər, bəzən isə istintaqda və məhkəmədə məlum olmayan dəlillər gətirirlər. Lakin, təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadənin xarakterindən asılı olmayaraq, hər bir halda istər təqsirləndirilən şəxs təqsirini inkar edərkən, bunu əsaslandıran dəlillər gətirdikdə, istərsə də, o, heç bir dəlil gətirməzsə, hər bir halda onun təqsiri tam və mükəmməl yoxlanılmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadələri içərisində iftira, yəni, təqsirləndirilən şəxsin cinayətdə iştirakı və ya cinayəti etməkdə digər təqsirləndirilən şəxsə və ya şəxsə qarşı yalan ifadəsi xüsusi yer tutur. Başqa şəxsi cinayət etməkdə ifşa edən zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidlərin verdikləri yalan ifadələrə də iftira deyilir. Yalan xəbərçilikdən fərqli olaraq, iftira təhqiqat, istintaq orqanlarında və məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin şahidi və ya zərər çəkmiş şəxsi dindirmə prosesində edilə bilər. İftira kimi ifadə verməsindən asılı olmayaraq, vicdanlı yanılma nəticəsində (haqqında ifadə verdiyi şəxsin hərəkətinin səhv qiymətləndirdikdə, faktları düzgün

dərk etmədikdə və s.), yaxud qəsdən yalan ifadə verməkdə ola bilər. Bu səbəbdən təqsirləndirilən şəxsin digər təqsirləndirilən şəxs və ya digər şəxsə iftirası da mükəmməl yoxlanılmalı və işdə olan bütün sübutların məcmusu ilə qiymətləndirilməlidir. Bu Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 126-cı maddəsinin tələbindən irəli gəlir. Həmin maddədə deyilir: «Təqsirləndirilən şəxsin cinayət törətməkdə öz təqsirini etiraf etməsi yalnız iş üzrə bütün sübutların məcmusu ilə təsdiq edildiyi halda ona qarşı ittihamın əsası kimi qəbul edilə bilər».

Şübhəli şəxs - cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda, şəxsin tutulması Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 148-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda, şəxsin tutulması onun cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandığı və ya cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas və digər məlumatlar olduğu hallarda həyata keçirilir.

Qanun sübut mənbələrinin sırasına şübhə edilən şəxsin ifadələrini də daxil edir (CPM. m.124).

Şübhə edilən şəxsin ifadəsinin predmeti Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 232.5-ci maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, şübhə edilən şəxs təhqiqatda və ibtidai istintaqda onun tutulub saxlanması və ya ona qarşı qətimkan tədbirləri tətbiq etmək üçün əsas təşkil etmiş hallar üzrə ifadə verməyə haqlıdır. Lakin, şübhə edilən şəxsin ifadəsinin predmetinin yuraxıda göstərilənlərlə məhdudlaşdırmaq olmaz. O, işin bütün digər halları üzrə də ifadə vermək hüququna malikdir. Belə ki, şübhə edilən şəxsin ifadəsinin predmetinin Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 139-cu maddəsində göstərilən sübut edilməli olan hallar, habelə, prosesin digər iştirakçıları və şahidlərlə qarşılıqlı münasibəti və həmin şəxslərin xarakteristikası da təşkil edilə bilər.

Şübhə edilən şəxsin ifadələrində, bir qayda olaraq, faktiki məlumatlarla yanaşı, müəyyən fikirlər və fərziyyələr də əks olunur.

Həmin fərziyyələr, yaxud fikirlər mənbəyi məlum olmaqla, işin halları haqqında məlumatları özündə əks etdirərsə, sübut əhəmiyyətinə malik ola bilər. Şübhə edilən şəxs öz ifadələrində cinayət edilməsində başqa bir şəxsin iştirak etməsini, yaxud cinayətin başqa bir şəxs tərəfindən edildiyini bildirərsə, belə məlumatlar işdə olan digər sübutlarla mükəmməl yoxlanılmalıdır. Göstərilən ifadələr işdə olan digər sübutlarla uyğun gəlməzsə, bu müəyyən şəxsi ittiham etmək üçün əsas ola bilməz. Şübhə edilən şəxsin verdiyi məlumatın məzmunundan asılı olmayaraq, belə məlumatlar bütün hallarda, digər sübutlarda olduğu kimi, dərindən yoxlanılmalı və iş üzrə toplanmış məlumatların məcmusu ilə qiymətləndirilməlidir. Təbiidir ki, bu zaman şübhə edilən şəxsin işin gedişatında şəxsən marağı olması nəzərə alınır.

Sual 3. Ekspertin rəyi və maddi sübutlar.

Ekspertin rəyi onun tərəfindən yazılı şəkildə ifadə edilmiş elm, texnika, incəsənət və ya peşə sahəsində xüsusi biliklərə əsaslanmış prosessual sənəd olmaqla sübut növüdür.

Ekspert tərəfindən aparılan tədqiqat ekspertiza, tədqiqatın nəticəsinə ekspert rəyi deyilir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 124-cü maddəsinə müvafiq olaraq, ekspertin rəyi sübut mənbələrindən biridir. Bu kimi rəylər tək-cə iş materiallarına deyil, həm də ekspertin malik olduğu bilik sahəsinin məlumatlarına əsaslanır. Yalnız, qanunla müəyyən edilmiş qaydada iş üzrə əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin aydınlaşdırılması məqsədi ilə cinayət prosesini həyata keçirən orqanların qərarı ilə təyin edilmiş xüsusi biliyə malik tədqiqat nəticəsinə verilən rəylər sübut əhəmiyyətinə malikdir. İş üzrə aydınlaşdırılması lazım olan hallardan asılı olaraq, ekspertizanın təyin edilməsi məsələsi istintaq orqanı və ya məhkəmə tərəfindən həll edilir. Lakin, cinayət-prosessual qanun ekspertizanın təyin edilməsini məcburiliyini də müəyyən etmişdir. Ekspertizanın təyin edilməsinin məcburiliyi Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 265-ci maddəsində nəzərdə tutulur, lakin hansı hallarda təyin edilməsi isə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 140.0.1-140.0.4-cü maddəsində göstərilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. ölümün səbəbi, bədən xəsarətinin ağırlıq dərəcəsi və xarakteri – tibb sahəsində ekspertin rəyi;

2. şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin ictimai təhlükəli əməl törətdiyi zaman, xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllılıq və ya sair psixi xəstəlik nəticəsində öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək, yaxud onları idarə etmək iqtidarında olub-olmaması psixiatriya sahəsində ekspertlərin rəyi;

3. şahidin və ya zərər çəkmiş şəxsin cinayət işi üzrə müəyyən edilməli halları xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllılıq və ya sair psixi xəstəlik nəticəsində düzgün qavrayıb təsvir edə bilməməsi – psixiatriya sahəsində ekspertlərin rəyi;

4. zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müəyyən yaş həddinə çatması haqqında sənədləri olmadıqda, yaşın müəyyən edilməsi – tibb və psixologiya sahəsində ekspertlərin rəyi.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi ekspert rəyinin obyektivliyini təmin etmək məqsədi ilə ona etiraz etmə əsaslarını da müəyyən edir. AR CPM-nin 118-ci maddəsinə müvafiq olaraq, ekspert cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə zərər çəkmiş şəxs, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh və ya onların qanuni nümayəndələri, yaxud nümayəndəsi olduqda, həmin cinayət işi üzrə və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər material üzrə şahid qismində dindirildikdə və ya dindirilə bilərsə; hal şahidi, məhkəmə iclası katibi, tərcüməsi, mütəxəssis, yaxud ekspert qismində əvvəllər iştirak etdikdə, ittiham və ya müdafiə tərəfindən cinayət prosesinin hər hansı iştirakçısı ilə, habelə, belə iştirakçının qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi ilə qohumluq, yaxud şəxsi asılılıq münasibətində olduqda; cinayət təqibi ilə birbaşa və ya dolayı yolla maraqlı olmasına əsaslar olduqda, habelə, onun qərəzsizliyinə şübhə olduğu digər hallarda işdə iştirak etməyə hüquqi yoxdur.

Qanun, həmçinin qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən, onun ekspert olmaq hüququ olmadığını müəyyən etmiş olarsa, ekspert təftiş, yaxud digər yoxlama hərəkətləri aparmışdırsa və nəticədə bunlar cinayət işinin başlanmasına əsas olmuşdursa, onun cinayət prosesində iştirakını istisna edir. Rəyin düzgünlüyünə şübhə yaranması ilə əlaqədar, təkrar ekspertizanın aparılması hallarında da əvvəlki ekspertə etiraz edilir.

Yuxarıda göstərilən hallardan hər hansı biri mövcud olduqda, ekspert öz-özünə etiraz verməli, yaxud təhqiqatçı, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən işdə iştirak etməkdən kənar edilməlidir.

Ekspert təhqiqatı aparan şəxs, müstəntiq və ya məhkəmə tərəfindən onun qarşısına qoyulan məsələlər üzrə xüsusi biliyinə əsasən öz adından rəy verir və öz rəyinin obyektivliyi üçün şəxsən məsuliyyət daşıyır. AR CPM-nin 271-ci maddəsində rəy yalnız konkret ekspert və ya ekspertlər qrupu tərəfindən verilə bilər. Ekspertizanın məhkəmə-ekspertiza müəssisələrində aparılması rəyin hüquqi təbiətini dəyişdirmir. Bu halda ekspertiza məhkəmə-ekspertiza müəssisəsində aparılsa da, rəy konkret ekspert, yaxud ekspert qrupu tərəfindən və onların adından verilir. Zəruri olduqda, iş üzrə bir neçə ekspert təyin edilə bilər.

Ekspertin rəyi təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə üçün məcburi deyil. Hər hansı başqa sübut kimi cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən yoxlanılmalı və işin bütün halları ilə bağlı surətdə qiymətləndirilməlidir.

Ekspertin rəyi ilə razılaşmadıqda bu barədə əsaslandırılmış qərar çıxarılmalıdır.

Əlavə və təkrar ekspertiza (CPM. m. 267.) – Qoyulmuş suallara ekspert tam cavab verə bilmədikdə və ya tədqiqat aparılmış obyektlərə dair müstəntiqin əlavə sualları yarandıqda, aparılmış tədqiqatı və ya rəydəki boşluğun aradan qaldırılması üçün həmin və ya başqa ekspert tərəfindən əlavə ekspertiza aparılır. Bir qayda olaraq, əlavə ekspertiza

təyin edildikdə, ekspert rəyinin mahiyyətə əsaslı olmasına heç bir şübhə yaranmır, lakin rəyə əlavələr edilməsi tələbi meydana çıxır.

Eksper rəyi kifayət qədər əsaslı olmadıqda və ya şübhə doğurduqda, yaxud onun əsaslandığı sübutlar etibarsız (qeyri-mötəbər) hesab edildikdə və ya ekspertiza aparılmasının prosessual qaydaları pozulduqda, təkrar ekspertiza aparılır.

Təkrar ekspertizanın aparılması başqa ekspertə tapşırılır. Əvvəlki ekspertizanı aparmış ekspertlər təkrar ekspertizanın aparılmasında iştirak edə və izahatlar verə bilərlər. Lakin, tədqiqat zamanı və rəy tərtib edilərkən, onlar iştirak etmirlər.

Beləliklə, təkrar ekspertiza rəyin əsaslılığına və doğruluğuna şübhə oyanması ilə əlaqədar təyin edilə bilər. Bu kimi şübhələr, ekspertlər bir-biri ilə razılaşmadıqda. Ekspertin rəyi onun apardığı tədqiqatın nəticələri ilə, yaxud iş üzrə dəqiq müəyyən edilmiş hallarda uyğun gəlmədikdə, habelə ekspertin səlahiyyəti olmaması və ya onun tərəfindən tətbiq edilən metodun düzgün olmaması aşkar edildikdə baş verə bilər. Ekspertin rəyi ekspertizanın ilkin, əlavə və ya təkrar aparılmasından asılı olmayaraq, hər bir halda işdə olan bütün materiallar nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməlidir. Ekspert tərəfindən aparılan tədqiqatın nəticələri və gedişatı bu halda tərtib edilən ekspert rəyində əks olunur.

İş üzrə hər hansı başqa sübut kimi ekspertin rəyi ilə müəyyən edilən məlumatlar və tədqiqat aparan şəxs, müstəntiq, prokuror və məhkəmə işin bütün halları ilə bağlı surətdə yoxlanılır və qiymətləndirilir. Digər sübutlara nisbətən ekspertin rəyinə üstünlük vermək cinayət prosesində yolverilməzdir. Ekspertin rəyi istintaq və məhkəmə orqanları üçün məcburi deyildir. Lakin, onlar heç bir halda eksperti əvəz edib, xüsusi bilik tələb edən məsələlər üzrə müstəqil nəticə çıxarmağa haqlı deyildirlər. İstintaq və məhkəmə orqanları ekspertin rəyi ilə razılaşmadıqda, bunu mütləq əsaslandırmaqlıdırlar. Belə əsaslandırma öz şərhini təkrar ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarda, işin xitam

edilməsi haqqında qərarda, ittiham aktında, məhkəmə hökmündə və s. tapmalıdır.

Ekspertin rəyi yalnız elm, texnika, incəsənət və ya sənət sahəsində xüsusi biliyə əsaslandıqda, sübut əhəmiyyəti kəsb edir. Ekspert istintaq və məhkəmə orqanlarının səlahiyyətinə aid olan məsələlər barəsində nəticə çıxarmağa haqlı deyildir. İttiham ekspertizanın iş üzrə materiallara uyğun gəlməyən təxmini nəticələrinə əsaslanıb bilməz. Ekspertlərin rəyləri arasında mühüm ziddiyyətlər olduqda da məhkəmə buna əsaslanıb, ittiham hökmü çıxara bilməz. Ekspertin rəyini qiymətləndirərkən, onun səlahiyyətinə, seçdiyi tədqiqat metodunun düzgünlüyünə, ekspertiza icraatının aparılması üçün tələb edilən şəraitin yaradılmasına və ekspert tərəfindən rəhbər tutulan əsas müddəaların nə dərəcədə əsaslı olmasına xüsusi fikir vermək lazımdır. Bundan sonra, ekspert tərəfindən aparılan tədqiqatın gedişatı və ardıcılığı, aşkar edilən faktiki məlumatlar və onların mühüm xassələri aydınlaşdırılır. Bütün bu məlumatlar mümkün qədər ekspert tədqiqatının həqiqi obyektləri ilə (sənədlər, nümunələr) və s. müqayisə edilir və onların keyfiyyətliliyi yoxlanılır.

Ekspert tərəfindən aparılan tədqiqatın üsulları qoyulmuş sualların cavablarının əsaslandırılması, habelə, ekspertin öz təşəbbüsü ilə müəyyən etdiyi cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən digər hallar ekspertin rəyində öz əksini tapmalıdır (CPM. m.127.2).

Müstəntiq ekspertin rəyi ilə tanış olduqdan sonra, buna zərurət olduqda, ekspertin verdiyi rəyi izah etməsi və ya tamamlaması üçün dindirə bilər (CPM. m.272).

Ekspertin rəyi qəti və əsaslandırılmış olmalıdır. Ehtimala görə verilən ekspert rəyi sübut kimi qəbul edilə bilməz. Belə rəylər istintaqın istiqamətini müəyyən etməkdə və fərziyyələrin qurulmasında müstəntiq tərəfindən istifadə oluna bilməz.

Ekspert rəy verdikdən və ya rəy verməyin mümkün olmaması haqqında akt tərtib etdikdən sonra, bu rəy və ya akt habelə, ekspertin dindirilməsi protokolu tanış olmaq üçün təqsirləndirilən şəxsə təqdim edilməlidir. Təqsirləndirilən şəxsə təkcə ekspertin rəyinin mətni deyil, həm də ekspertiza zamanı tətqiq olunan materiallar və predmetlər də təqdim edilir. Əgər ekspert tədqiqatı prosesində protokol tərtib edilibsə, təqsirləndirilən şəxs bununla da tanış olmalıdır.

Müstətiqin təşəbbüsü, yaxud təqsirləndirilən şəxsin xahişi ilə rəylə tanış olan zaman ekspert dəvət edilə bilər. Ekspertin iştirakı təqsirləndirilən şəxs rəyinin məzmununu dərk etməkdə və ona aydın olmayan halların aydınlaşdırılmasında kömək edə bilər. Təqsirləndirilən şəxsin bu zaman həmin materiallar barəsində öz izahatını verməyə və etirazlarını bildirməyə, habelə, ekspertin qarşısında əlavə suallar qoyulmasını və öz hesabına alternativ ekspertiza aparmaq və onun rəyinin cinayət işinə əlavə edilməsi barədə vəsatət vermək.

Ekspertiza təyin edilməsi haqqında müstətiqin qərarının eksperte daxil olduğu və ya ekspertlə müdafiə tərəfi arasında müqavilənin bağlandığı vaxtdan 1(bir) aydan gec olmayaraq, ekspert zəruri tədqiqatlar aparır, yazılı rəy tərtib edir, onu öz imzası ilə təsdiq edir və dərhal ekspertizanı təyin etmiş şəxsə və ya müdafiə tərəfinə göndərir. (CPM. m. 271).

Maddi sübutlar - Öz xüsusiyyətlərinə və əlamətlərinə, mənşəyinə, aşkar edildiyi yerə və vaxtına və ya üzərində hadisənin işlərinin saxlanıldığına görə cinayət təqibi əhəmiyyət kəsb edən hər bir əşya maddi sübut hesab edilə bilər. (CPM. m.128). Digər sübut mənbələrindən fərqli olaraq, maddi sübutlar predmet xarakteristikası daşıyır. Bu baxımdan, maddi sübutlar ola bilər predmetləri şərti olaraq 4 növə bölmək olar:

1. cinayətin edilməsi üçün alət olan predmetləri (məsələn, soyuq və ya odlu silah, nəqliyyat vasitəsi və s.)

2. üzərində cinayətin izlərini saxlayan predmetlər (məsələn, adam öldürmə cinayətində təqsirləndirilən şəxsin paltarında tapılan qan ləkəsi, stəkan üzərində şübhə edilən şəxsin əl-barmaq izləri və s.).

3. cinayət əməlinin obyektini olan predmetlər (məsələn, oğurlanmış qiymətli şeylər və s.).

4. cinayətkarın aşkar edilməsi və təqsirli şəxsin tapılması, yaxud təqsirləndirilən şəxsin bəraət qazanması və ya təqsirinin yüngülləşməsi üçün vasitə ola bilən bütün digər predmetlər (məsələn, hadisə yerində aşkar olunmuş təqsirləndirilən şəxsə məxsus olan müxtəlif predmetlər və s.).

Cinayət işləri üzrə sübut edilməli olan halların müəyyən edilməsində maddi sübutların böyük praktiki əhəmiyyəti vardır. Maddi sübutlar təkcə cinayət hadisəsi haqqında deyil, həm də cinayətkarın şəxsiyyəti və cinayət etdikdən sonra, onun hərəkətləri haqqında da müəyyən faktları özündə əks etdirir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 128-ci maddəsində müəyyən edilməsinə kömək edən hər bir əşya maddi sübut hesab olunmasından ötrü müstəntiqin qərarı tələb olunur.

Cinayət işində maddi sübutlar bir qayda olaraq, istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin (hadisə yerinə baxış, axtarış, götürmə, şəxsi müayinə və s.) həyata keçirilməsi nəticəsində meydana çıxır. Bundan başqa maddi sübutlar istintaq orqanı və ya məhkəmə ayrı-ayrı vətəndaşlar, müxtəlif təşkilatlar, idarələr və müəssisələr tərəfindən də təqdim edilə bilər. Sahil Qasımov «Cinayət prosesində maddi sübutlar» adlı məqaləsində qeyd edir ki, maddi sübutlar aşkar edərkən, bütün hallarda protokol tərtib edilməlidir. Protokolda maddi sübutun aşkar edildiyi yer, vaxt, onun bütün fərdi xüsusiyyətləri, ölçüsü və s. göstərilir. Protokolda həm də maddi sübutun aşkar edilməsinin və götürülməsinin üsulları, maddi sübut əhəmiyyətinə malik olan predmetlərin səthində adi gözlə görünməyən izlərin və digər əlamətlərin aşkar edilməsi üsulları təsvir olunur. Maddi sübut proses iştirakçılarının hər hansı biri tərəfindən

təqdim edildikdə, o, mükəmməl baxış və təsvir edilməklə yanaşı, maddi sübutun nə vaxt, harada, kim tərəfindən və nə kimi şəraitdə aşkar olunması, hansı şəraitdə saxlanması, bu vaxt ərzində onda hansı dəyişikliyin edilməsi mütləq aydınlaşdırılmalıdır. Maddi sübutlardan faktlar haqqında məlumat mənbəyi kimi istifadə etmənin mühüm şərtlərindən biri onların aşkar edilməsi, götürülməsi və qeyd edilməsinin prosessual cəhətdən düzgün rəsmiləşdirilməsidir. AR CPM-nin 129-cu maddəsinə müvafiq olaraq, maddi sübutlar kimi mümkün qədər qablaşdırılır, möhürlənmiş halda cinayət işində saxlanılır, həcmi böyük olduqda isə təşkilatlara, müəssisələr və müvafiq şəxslərə onların razılığı ilə məsul saxlanışa verilə bilər.

Cinayət təqibi üzrə icraat zamanı aşağıdakı əşyalara baxış keçirilməsindən dərhal sonra, lakin götürmə hərəkəti edildiyi andan 7 (yeddi) gündən gec olmayaraq, cinayət prosesinin həyata keçirilməsində iştirak edən orqan dövlət bankına təhvil verməlidir:

-qiymətli materiallar və daşlar, mirvari, onlardan hazırlanan zərgərlik əşyaları;

-milli və ya xarici valyuta ilə nəğd pullar, çeklər, qiymətli kağızlar, istiqraz və rəqələri və lotereya biletləri.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, maddi sübutlar çox hallarda ekspertiza müəssisələrində müxtəlif kriminalistik tədqiqatların obyektii olur. Qanun hökmü çıxarılarəkən və ya cinayət işi xitam edilərəkən, maddi sübutlar haqqında hansı tədbirlərin götürülməsini müəyyən edir. Maddi sübutlar haqqında qərarlar hökm qanuni qüvvəyə mindikdən sonra, iş xitam oluqda isə, məhkəmənin qərarından, yaxud təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq və ya prokurorun qərarından şikayət vermək üçün müəyyən olunmuş müddət keçdikdən sonra yerinə yetirilir.

Cinayət-Prosessual Qanunun 132-ci maddəsində maddi sübutların barəsində aşağıdakı qərarların qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Həmin maddəyə əsasən, maddi sübutlar barədə məsələnin həlli ilə əlaqədar

məhkəmə hökm, cinayət prosesini həyata keçirən orqan isə cinayət təqibi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar çıxararkən, aşağıdakı qaydalara riayət edir.

1. məhkum edilmiş şəxslərə məxsus cinayətin alətləri, həmçinin, dövriyyəsi qadağan edilmiş əşyalar müsadirə edilir və müvafiq təşkilatlara verilə bilər. Onların qiyməti olmadıqda isə məhv edilir;

2. dəyəri olmayan digər əşyalar məhv edilir, maraqlı şəxslərin vəsatəti olduqda isə onlara verilə bilər;

3. cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsi nəticəsində qanuni sahiblikdən çıxarılmış pul və qiymətləri əşyalar sahiblərinə, mülkiyyətçilərinə və ya hüquqi varislərinə qaytarılmalıdır;

4. cinayət yolu ilə əldə edilmiş və ya cinayətin predmeti olan pul və qiymətli əşyalar məhkəmənin hökmü ilə cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsinə yönəldilir, zərər çəkmiş şəxs məlum olmadıqda isə dövlətin nəfinə keçirilir.

5. maddi sübut kimi mövcud olan sənədlər cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarının saxlanma müddəti ərzində işdə saxlanılır və ya maraqlı təşkilatlara və şəxslərə verilir.

**Sual 4. İstintaq, məhkəmə hərəkəti protokolları və s.
sənədlər.**

İstintaq hərəkətlərinin və məhkəmə iclasının protokolları cinayət prosesini həyata keçirən orqanın cinayət təqibi üçün əhəmiyyət kəsb edən halların bilavasitə qavranılmasını təsdiq edən və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun yazılı formada tərtib edilmiş sənədlərdir (CPM. m.134).

Cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə müvafiq tərtib edilmiş aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin protokolları sübut kimi istifadə oluna bilər:

1. baxış.
2. şəxsi müayinə.
3. şəxsin və əşyaların tanınması.
4. götürmə.
5. axtarış.
6. əmlak üzərində həbs qoyulması.
7. poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həsb qoyulması.
8. telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi.
9. maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi.
10. meyitin qəbirdən çıxarılması (eksqumasiya).
11. dindirmə, üzləşdirmə və ifadəni yerində yoxlama.

12. ekspertiza və ya tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi.

13. istintaq eksperimenti.

Cinayət barədə şifahi ərizənin qəbulu, təqsirini boynuna almaqla könüllü gəlmə, tutulma, şəxslərə hüquq və vəzifələrini izah etmə protokolları faktı təsdiq edən sübut kimi istifadə oluna bilər.

Qeydiyyatdan keçirilməyən və ya vaxtında qeydiyyatdan keçirilməyən istintaq hərəkətlərinin protokollarının sübut kimi qəbul edilməsi məhkəmə tərəfindən araşdırmanın nəticəsindən asılı olaraq həll edilir.

Qanun məhz müəyyən faktlar və faktiki halları özündə əks etdirən istintaq (məhkəmə) hərəkəti protokollarını nəzərdə tutur. Bir halı da qeyd etmək lazımdır ki, işin mahiyyətinə aid olan halları müəyyən etmədən yalnız qanunun müvafiq tələbinin müstəntiq (məhkəmə) tərəfindən yerinə yetirilməsini özündə əks etdirən protokollar (məsələn, təqsirləndirilən şəxsə ibtidai araşdırma materiallarının elan edilmə protokolu, AR CPM-nin. m. 286). Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, cinayət işi üzrə sübut bilavasitə protokolun özü deyil, protokolda əks olunan faktiki məlumatlardır. Bu səbəbdən hər hansı fakt haqqında mövcud olan fərziyyələrin protokolda göstərilməsinə yol verilmir. Protokollar sübut etmə predmetinə aid olan hər hansı bir halın müəyyən edilməsi üçün istifadə edilə bilər, başqa sübutlarda olduğu kimi, istintaq və məhkəmə hərəkəti protokolları isə müəyyən edilən məlumatlar da əldə olan digər sübutların məcmusu ilə yoxlanılır və qiymətləndirilir.

Sənədlər - Cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edə bilən məlumatları, hərf, rəqəm, qrafika və digər işarə formasında özündə əks etdirən kağız, elektron və ya digər daşıyıcılar sənəd hesab olunur.

Şəxsin vəzifəsinə və yerinə yetirdiyi işə görə ona məlum olan halları imzası ilə təsdiq etdiyi və qanunvericiliyin müəyyən etdiyi formada tərtib edilmiş sənəd rəsmi sənəd hesab olunur.

Sənədin cinayətin edilməsi üçün alət olduqda, üzərində cinayətin izlərini saxladıqda, cinayət əməllərinin obyektı oluqda, yaxud təqsirləndirilən şəxsin cinayətkar fəaliyyəti və cinayətkar haqqında özündə məlumat əks etdirdikdə maddi sübut olur.

Göstərilən hallarda sənədlərlə maddi sübutlar kimi rəftar edilir (CPM. m.135.3).

İttiham üzrə sübut kimi sənədlərin əsli və ya əslinə bərabər surəti istifadə edilməlidir. Cinayət prosesində sənədlərin surətindən istifadə olunmasına tərəflərin razılığı ilə icazə verilir.

Sənəd cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarına əlavə edilir və işin bütün saxlanma müddəti ərzində işdə saxlanılır (CPM. m.136.1.).

Məhkəmənin hökmü qanuni qüvvəyə mindiyi gündən 1 (bir) il keçdikdən sonra və ya cinayət prosesini həyata keçirən orqanın cinayət təqibi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərarı qüvvəyə mindikdən sonra, cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarında olan sənədlərin əsilləri qanuni, sahiblənin xahişi ilə onlara qaytarıla bilər. Bu halda müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarının saxlandığı yerdən asılı olaraq, qaytarılan sənədlərin surətlərini çıxarmalı, doğruluğunu təsdiq etməli və həmin materiallarda saxlamalıdır (CPM. m.136.3.).

NƏTİCƏ

«Cinayət prosesində sübutlar və sübutetmə» mövzusu üzrə mühazirədə sübutların cinayət-prosoessual qanunvericilikdə göstərilən mənbələrdən alınmasını və prosesual qaydalara riayət olunmaqla sənədləşdirilməsini qeyd etdik. Burada şahid və onun ifadəsi, şahidin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyəti haqqında məsələlər müzakirə olundu. Şahid ifadəsinin doğruluğuna təsir edən hallar araşdırıldı.

Zərər çəkmiş şəxsin ifadəsinin predmeti və onun cinayət prosesində əhəmiyyəti göstərildi. Zərərçəkən şəxsin ifadəsinin tamlığı və doğruluğunun prosesual təminatları qeyd olundu.

Şübhə edilən və təqsirləndirilən şəxslərin dindirilməsinin xüsusiyyətləri açıqlandı. Bu şəxslərin ifadələrinin qiymətləndirilməsinin meyarları göstərildi. Təqsirləndirilən şəxsin təqsirini etiraf etməsinin sübuti əhəmiyyətindən danışdıq.

Mühazirədə həmçinin ekspert rəyi, maddi sübutlar, istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin protokolları da sübut mənbəyinin növləri sırasında verildi. Burada əsasən, prosesual sənədlərdə sübut faktlarının möhkəmləndirilməsinə dair məsələlər şərh olundu.

Sənədlərin cinayət prosesində əhəmiyyətindən danışıldı. Maddi sübut kimi sənədlərin hansı xarakterik xüsusiyyətlərə malik olması qeyd edildi.

Sübut mənbələrinin növlərinin ayrı-ayrılıqda müzakirəsi daxili işlər orqanlarının istintaq və təhqiqat sahəsində çalışan işçilərinə bu istiqamətdə görəcəkləri işə böyük köməkliyi olacaqdır.

